

3. Глядяевский Р. С. Общие закономерности в развитии дисциплин научной информации и коммуникации: Авт. реф. дис. д-ра пед. наук. – М. 1989. – 47 с.
4. Семенюк Э. П. Методологическая роль общенаучных категорий и подходов в информатике // НТИ. – Сер. 2–1975– N 2– С. 8–12.
5. Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход. – М.: Книга, 1981. – 255 с.
6. Карташов Н. С. Формирование библиотечно-территориальных комплексов. – Новосибирск, 1978. – 240 с.
7. Кэрей Р. Дж. Системный подход к использованию библиотечных ресурсов // Библиотековедение и библиография в зарубежных странах: Реф. ст. – М., 1972– Вып. 11– С. 9–13.
8. Тюлина Н. И. Национальная библиотека. Опыт типологического анализа. – М.: Кн. палата, 1988. – 184 с.
9. Слободяник М. С. Инновационная библиотечная технология: пути реализации// Прогрессивная библиотечная технология : Организация и управление: Сб. науч. тр.– К.: Наук. думка, 1988. – С. 36– 46.
10. Соколов А. В. Информационный подход к документальной коммуникации: Учеб. пособ.– М., 1988. – 86 с.
11. Ватгер Э. К-Ф. Библиотека как большая система обслуживания// Науч. и техн. б-ки СССР.–1973.– N 3. – С. 3–10.
12. Тараканов К. В. Методологические аспекты системного анализа деятельности библиотеки // Науч. и техн. б-ки СССР. –1979. – N 11– С. 3–9.
13. Марков Ю. Г. Функциональный подход в современном научном познании.– Новосибирск: Наука Сибирское отделение.– 1982. – 255 с.

Л.А.ДУБРОВІНА

ОПИС РУКОПИСНИХ КНИГ: БІБЛІОГРАФІЯ, АРХЕОГРАФІЯ, КОДИКОГРАФІЯ ?

Проблеми інформатизації суспільних процесів і розвитку теоретико-методологічних і науково-практичних підходів до бібліотечних і архівних документальних систем тісно пов'язані із соціально-комунікаційними процесами. На особливу увагу заслуговують проблеми опису документального джерела, зокрема писемного. Епоха інформатизації прискорила розвиток і традиційних, і автоматизованих інформаційних технологій, опосередковано вплинула на формування наукового підходу до зведеного визначення таких понять, як "опис джерела інформації" і у більш вузькому значенні – "опис документа". Інтеграція наукових знань про природу і властивості інформації (особливо соціальної) спричинила нагальну необхідність чітко визначити і розмежувати предмет і функції різних наук, об'єктом яких стало документальне джерело як інформаційна система. Важливе значення не тільки для теоретичних узагальнень, але й для науково-практичної діяльності має розробка понять "соціальна інформація" та

"документ" як об'єктів спеціальних наук, пов'язаних із документальними системами і документальними комунікаціями найрізноманітніших типів.

Особливий інтерес для соціальних комунікацій становить розвиток цього напряму серед таких наук, як археографія, кодикографія, джерелознавство, дипломатика, бібліографознавство, документознавство, документалістика тощо.

У сучасній науці існує чимало концепцій самого поняття соціальної інформації як загальнонаукової категорії. Проблеми документальної інформації і відображення висвітлено у критичному огляді монографії А.В.Соколова, який проаналізував інформаційний підхід до документальної комунікації [1, с. 10 – 12]. Документальні системи і документальні комунікації є важливою складовою частиною соціального інформаційного потенціалу і відкривають широкі можливості для теоретичних досліджень та практичної діяльності в галузі соціальної інформації.

Соціальна інформація може існувати на різних матеріальних носіях і передаватися в різний спосіб, що відбиває розвиток соціальних комунікацій в цілому. Тому поняття документального джерела певним чином

можна інтерпретувати в залежності від мети та завдань не тільки конкретних наук і конкретних досліджень, але й конкретних соціальних потреб.

Розглядаючи поняття ‘документ’ у значенні поняття ‘інформаційне повідомлення’, характерне для соціальних комунікацій, важко заперечити висновок, якого дійшов А.В.Соколов: ‘документ – матеріальний об’єкт, що призначається для використання у соціальній комунікації у вигляді завершеного інформаційного повідомлення’ [1, с.42]. Вивчаючи типологію документів, А.В.Соколов піднімає проблему структурних рівнів мови і надає визначення будь-якому повідомленню через поняття ‘текст’, а документам – поняття як ‘документовані тексти’. Серед останніх виділяються читабельні, іконічні, ідеографічні, аудіовізуальні, документи трьох вимірів, машиночитабельні документи. Читабельні документи, у свою чергу, поділяються на опубліковані та неопубліковані. До останніх включені рукописи, тут беруться до уваги усі види і типи писемної продукції [1, с.43–44].

Запропоновану з погляду інформаційного підходу метакласифікацію документів як видів соціальної інформації в принципі можна прийняти як узагальнюючу, що не викликає принципових заперечень з боку фахівців, котрі тією чи іншою мірою пов’язані з практикою роботи з різними документальними системами, окремими типами і видами опублікованих і неопублікованих документів.

Проте варто особливо підкреслити, що фахівці різних наук, котрі оперують поняттям ‘документ’, досі не розробили чітких дефініцій, які б давали змогу з максимальною точністю дати як спеціальне (або видове), так і узагальнююче наповнення вживаному терміну, хоча його значення сприймається більшістю дослідників на традиційно інтуїтивному рівні абсолютно однозначно – як передану в писемному, друкованому, аудіовізуальному, електронному вигляді і закріплену матеріальним носієм інформацію. Інформаційний підхід (він теоретично обґрунтований у працях А.В.Соколова) дає змогу узагальнити його визначення.

Однак подальша, більш спеціалізована інтерпретація понять ‘документ’ і ‘документальна система’, а також пов’язаних з цим соціальних комунікацій як об’єктів наукового дослідження суттєво відрізняється в спеціальних науках, залишаючи практично відкритим для обговорення питання про те, яка наука повинна (і чи може?) інтегрувати процес аналізу, опису, збереження і передачі документальної інформації.

Цілком слушним у цьому контексті є питання про те, чи повинна існувати окрема наука під умовною назвою ‘документологія’, ‘документалістика’, науково-прикладна галузь фундаментальної науки ‘документології’, чи є альтернативні можливості розширення об’єкта, предмета і завдань уже існуючих наук, які можуть взяти на себе функції узагальнюючого дослідження загальних закономірностей фіксації і передачі інформації в документальних системах та документальних комунікаціях.

Вищеназвана проблема (тобто уявлення про ‘документ’ як про особливий, але в загальних рисах схожий різновид інформаційного повідомлення основоположної ланки інформаційно-комунікаційної системи та єдиного об’єкта дослідження) знайшла свій розвиток та набула широкого розповсюдження в середовищі вітчизняних бібліографознавців і у загальній теорії бібліографії. В основі цієї теорії теза про загальний характер документа як об’єкта бібліографії (охоплює як писемні, так і друковані, фото-, аудіовізуальні та інші джерела, що переважно зберігаються у бібліотеках та музеях).

Два підходи – книгознавчий та документографічний, які існують в історіографії питання про об’єкт бібліографічної діяльності, – по суті принципово не відрізняються. Перший, що оформився у роботах А.І.Барсука, і другий, остаточно визначений у працях О.П.Коршунова, з усією впевненістю відносять писемні джерела до сукупності документів як об’єктів виключно бібліографічної діяльності, а археографію сприймають, таким чином, як галузь або складову частину бібліографії. Кодикографія як самостійна наука відсутня в розглянутих концепціях, а кодикологія сприймається як галузь книгознавства, що пов’язана з історією книги [2, с.254]. Погляди М.В.Здобнова про необхідність виділення рукописів з об’єкта бібліографії були віднесені теоретиками бібліографії (зокрема О.П.Коршуновим) до категорії ‘дитячих хвороб’ [3 – 6]. Крім того, існуючий документографічний підхід зумовлюється ‘в принципі відмовою від будь-яких обмежень документальних об’єктів бібліографічної діяльності з боку їх форми, змісту та призначення’ [4, с. 10]. Попри декларативний характер цих стверджень щодо визначення об’єкта бібліографії як узагальнюючої дисципліни, залишається непоміченим факт підміни по суті узагальнюючого поняття ‘інформаційне повідомлення’ більш вузьким – ‘бібліографічне повідомлення’, а ‘документографування’ (якщо

строго дотримуватися термінології) – ‘‘бібліографуванням’’. Самі бібліографознавці, розуміючи уразливість подібного висновку (причому навіть без аналізу предмета, методів та методик, мети та завдань археографічного дослідження), робили спроби зняти протиріччя між поняттями археографічного та бібліографічного описів, застосовуючи методи формальної логіки. Скажімо, Р.К.Симон побачив можливість знайти загальні основи, щоб підвести поняття археографії під бібліографію, використовуючи метод від протилежного, визначаючи об’єкт бібліографії як ‘‘твір писемності, що розмножений у той чи інший спосіб і призначений для ознайомлення з ним’’ [7, с.23]. Однак учений зауважував, що об’єкт бібліографії не може бути одиничним, ‘‘...бібліографія ніколи не мала, не має й не може мати справу з одним ізольованим твором писемності. Бібліографія незмінно має справу з певною сукупністю цих творів, відібраних за тією чи іншою ознакою’’ [7, с.12]. Тим самим Р.К.Симон, мабуть, хотів підкреслити, що об’єктом бібліографування виступає не окремий рукопис, як такий, а вже підготовлений археографічний опис його змісту (умовно кажучи, позначення інформаційних атрибутів рукопису). Цей опис може служити як об’єкт бібліографування на предмет укладення бібліографічного опису з метою наступного включення рукопису до бібліографічних покажчиків та посібників з тієї чи іншої теми за будь-якою ознакою (за назвами творів, що побутують у списках, авторами, тематикою тощо. Слід відразу обумовити те, що бібліографічна термінологія практично не може функціонувати по відношенню до рукопису через специфіку об’єкта: тому тут і надалі вона застосовується умовно. – Л.Д.).

Ще непевніше, ніж Р.К.Симон, аргументує свою точку зору О.П.Коршунов, який намагається ‘‘розглядати бібліографію не в одному ряду з археографією, а як допоміжний інформаційний засіб, використовуваний у всіх галузях знань, у тому числі і в археографії’’ [4, с.21], а документальну документацію, як таку, що покликана знімати ‘‘протиріччя і бар’єри між документом і споживачем інформації’’ [5, с.20–21]. Тим самим фактично формується уявлення про тотожність опису бібліографічного з описами всіх інших видів документів як допоміжних інформаційних засобів. При цьому втрачається коректність обґрунтувань для класифікації інформаційних наук, які одночасно можуть бути і науками, їх науково–практичними галузями, і інформаційними засобами, і науково–практичними

галузями наук і перебувають як у єдиному, так і у різних класифікаційних рядах.

Підведення усього сукупного масиву документів як інформаційних повідомлень під поняття об’єктів бібліографування не виглядало штучним навіть для тих, хто розуміється на справі, якби при цьому не відбувалося підміни (чи змішування) дефініцій та некоректного застосування понятійного апарату, об’єкта і предмета досліджень, методів та завдань бібліографії та інших наук, що досліджують документи як факти і фактори культури та реалізують функцію запровадження документа як джерела до наукового обігу і, відповідно, займаються науковими дослідженнями, описом документів та підготовкою інформаційних видань.

Розвиток наукових знань, інтеграційні процеси у системі наукових досліджень на сьогодні набули незвичайної інтенсивності. Вся система реалізації знань і розвитку наук ґрунтується на визначенні, формуванні та передачі інформації за допомогою документальних повідомлень та документальних комунікацій. Інформаційний підхід до поняття ‘‘документ’’ базується на загальних закономірностях передачі ним як матеріальним посередником між творцем та споживачем соціальної інформації, зафіксованої на матеріальному носіїві у різноманітних формах. І у цьому закладений величезний творчий потенціал теоретичної розробки законів відображення інформації через таке унікальне соціальне явище, як документ.

Однак, незважаючи на те, що сучасна наукова інформатика, документознавство, документалістика та інші соціальні науки роблять спроби на концептуальному рівні, цілком правомірно об’єднати інформаційні функції документальних інформаційно–комунікаційних систем, проблема типологічної класифікації документів і методики їх аналізу та опису тісно пов’язана з процесом диференціації спеціальних джерелознавчих наук та їх функцій.

Для чіткішого розуміння суті проблеми необхідно окреслити весь процес створення та запровадження документа (як писемного, так і друкованого) до суспільного обігу. Цей процес відбиває взаємозв’язок епоха – автор – документ – повідомлення про документ – споживач інформації – суспільство, що існує у постійному інформаційному циклі. Спрощено цей цикл можна представити так: фаза визначення потреби створення документа; фаза реалізації потреби через безпосереднє створення документа (визначення форми та змісту документа); фаза реалізації змісту через

способи збереження інформації та її впливу на суспільні процеси (визначення способів та методів збереження та безпосередньої чи опосередкованої передачі інформації).

Реалізація інформації породжує потребу в створенні нових документів. Комунікаційна сутність процесу безперервна, вона відбиває потребу в інформації та її реалізацію через документ. Однак усі три фази джерелознавчо чітко окреслені, позаяк розділені різними завданнями, формами та методами діяльності і учасниками цієї діяльності, чи комунікаторами.

На першому етапі (протостадії створення) автор чи укладач документа аналізує потреби в інформації, на другому – він і всі інші (прямі чи опосередковані учасники) створюють документ, після чого починається етап його побутування.

На цьому етапі документ ніби відривається від своїх творців і починає існувати самостійно. На першому та другому етапах автор та інші творці документа беруть активну участь в інформаційно-комунікаційному процесі, визначаючи методи передачі та впливу, а на останньому, як правило, включаються зовсім інші учасники комунікаційного процесу, що визначають і інтерпретують інформаційну сутність документа та передають інформацію про його форму і зміст. На різних фазах різняться і комунікативні функції та взаємодії, а відповідно, і різні методи наукового аналізу.

У писемних документах цей процес відбивається значно складніше порівняно з друкованими, що пов'язано із специфікою рукопису. Писемне джерело, на відміну від друкованого, як правило, не має довідкового апарату, на основі якого бібліограф здійснює свій опис, а якщо навіть такий і є у наявності, то джерелознавець-археограф зобов'язаний перевірити вірогідність поданої інформації (до неї належать такі ознаки, як автор, назва твору, яку можна передати у перекрученому вигляді, час укладання, зміни текстової інформації та чимало іншого, об'єднаного поняттям "критика джерела", причому зміни при укладанні документа могли бути зроблені як свідомо, так і помилково). Найскладніша галузь – галузь історичних і, зокрема, ретроспективних рукописних документів, об'єкта дослідження багатьох спеціальних наук, серед яких основоположними можна назвати джерелознавство, археографію та документознавство. Ці науки істотно відрізняються від бібліографії насамперед тим, що досліджують інформацію про документ на перших двох стадіях виникнення ідей та укладання тексту та

документа. Науковий опис виступає в даному випадку не як інформаційне джерело, а як метод наукового пізнання.

Джерелознавство розглядає весь комплекс проблем, пов'язаних з критикою джерела (коло проблем походження історичного джерела, його змісту та класифікації), а археографія – весь комплекс проблем, пов'язаних із залученням джерела до наукового обігу (пошук, джерелознавче дослідження та аналітичний опис, відбір для публікації, підготовка до публікації). При цьому аналізується інформація перших двох фаз залучення джерела до суспільного обігу та формується нова інформація для активної участі в останній фазі. На цій фазі функції джерелознавства та археографії об'єднуються внаслідок того, що правильне позначення та відображення історичного джерела закладають основи об'єктивних досліджень суспільних процесів. Підкреслимо: обидві ці науки мають справу як з окремими документами, так і з їх комплексами.

На відміну від археографії, бібліографія має справу з науково визначеними документальними джерелами, не знає протостадії камерального дослідження документа і включається до інформаційного процесу тільки на кінцевій фазі. Її основна комунікативна функція полягає в інформуванні про комплекси документів, не пов'язаних типологічно за основними інформаційними атрибутами і з урахуванням соціальних потреб суспільства через різні бібліографічні засоби і методи. Джерелознавча діяльність (чи джерелознавча стадія типологічного аналізу документів), яку проходять археограф та джерелознавець, передують комунікативній, основній для бібліографа. На цій протостадії для сучасних інформаційних наук і основній стадії для допоміжних наук джерелознавчого циклу визначаються основні елементи і характерні риси форми та змісту документа. Аналіз усієї сукупності інформації, що міститься в ній, дозволяє побудувати структуровану інформаційну модель документа. Другим найважливішим ступенем є відображення цієї інформації в описовій археографічній статті, що відбиває всі необхідні атрибути, а також внутрішні та зовнішні взаємозв'язки документа як джерела. Описова стаття ґрунтується на закономірностях відтворення інформації через позначення опису, який в залежності від функції, в свою чергу, може бути коротким, повним або розширеним. Залежно від типу та виду документів, часу створення описова стаття може різнитися як за змістом, так і за обсягом – від кількох рядків до кількох

сторінок опису. Позначення опису передбачає уніфікацію та структурування інформації для включення її до обліково-охоронних документів або довідників.

Так, двома найбільш узагальнюючими для документів періоду феодалізму науками, пов'язаними з типологічним вивченням та описом документів, є дипломатика (вона перетинається з актовим джерелознавством) і кодикологія (пов'язана з джерелознавчим дослідженням рукописної книги). Підкреслимо, що дипломатичний та кодикологічний описи джерелознавчо між собою різняться [8]. Можна назвати й інші науки, що джерелознавчо досліджують типи документів (епістолографія) і навіть ранніх книг (інкунабулознавство). Однак суттєвим є те, що науковий опис становить основу як для спеціального опису, так і для археографічного.

Розглядаючи камеральну археографію як підрозділ археографії, необхідно підкреслити, що вона є важливою галуззю науково-практичної діяльності в царині створення системи опису писемних джерел. Завдання її полягають у визначенні та фіксації в традиційних та нетрадиційних формах науково-пошукового та науково-довідкового інформування про основні інформаційні атрибути писемного документа на основі розробки загальних для всіх писемних джерел принципів, однак із врахуванням деяких специфічних особливостей різних видів і типів джерел. Серед таких елементів узагальнюючими можна назвати автора, назву, характер та вид документа, визначення часу виникнення, локалізацію чи місце виникнення та побутування джерела, на чому написаний документ, матеріал письма, тип письма, кількість почерків, кількість аркушів, наявність приписок, оздоблень, загальну фізичну збереженість, пошукові характеристики і деякі видові особливості. Камеральна археографія покликана розробити визначення опису для всіх видів писемних джерел. Система опису має емпіричну основу і може виконувати як обліково-охоронну, так і науково-інформаційну функції. Така система характеризується як опис універсального типу.

Завдання камеральної археографії орієнтовані на аналіз загальних інваріантних атрибутів писемного джерела та створення принципово єдиної основи до визначення опису, яке повинно бути і містким (тобто мати основоположну інформацію, розраховану на широкий загал спеціалістів), і, що теж важливо, оперативним. При цьому трудомісткість археографічної атрибуції та ідентифікації може бути досить значною,

допускати інтерпретаційні варіанти, оскільки специфіка писемного джерела, на відміну від друкованого, змушує археографа оперувати різноманітними спеціальними методиками джерелознавчого, палеографічного, кодикологічного, текстологічного, дипломатичного аналізу і розширювати свій світогляд та поглиблювати знання у галузі історії та культури.

Особливе місце серед писемних документів посідає рукописна книга – одне з найбільш виражених типів джерел, що вже з моменту виникнення археографії тяжіли до виділення в галузі спеціальних методів опису та дослідження, і є джерелом з окресленими інформаційними межами, які визначаються його походженням, формою, змістом та долею. У східнослов'янській традиції таке виділення тільки почало визначатися термінологічно, хоча західноєвропейська славістика зрідка, але все ж використовує самостійний термін “кодикографія” (щоправда, у вузько зрозумілій методиці формалізації опису книги).

Рукописна книга цікава як єдина інформаційна модель книжкового рукописного джерела, як об'єкт і суб'єкт культури, вона є джерелом багатозарової, багатомірної інформації, що існує у прихованому вигляді. Тому поява самостійної науки кодикографії, яка досліджує методики “розкриття” інформації і запровадження цієї інформації до наукового та культурологічного обігу, є закономірною. Найбільш правомірним, на наш погляд, є прийняття для визначення цієї науки як у її практичній діяльності, так і у теоретичній частині терміну кодикографія, якому надаємо не лише розширювального тлумачення, але й глибшого значення порівняно із прийнятим у сучасній славистиці.

Кодикографія – спеціальна наука, яка визначає характер, методи та види описів рукописних книг як інформаційно-культурологічних систем на основі всіх складаючих її елементів, які відображають її форму, зміст та долю, а також передбачає сферу науково-практичної діяльності, спрямованої на створення узагальнюючих (чи універсальних) систем (каталогів, покажчиків, довідників, АІС) обліково-охоронного та науково-інформаційного опису рукописних книг.

Найтипівшим практичним виходом для кодикографії є структури та схеми обліково-охоронного, археографічного та кодикологічного описів, методики укладання каталогів і покажчиків з описами рукописів та рукописних книг. До їх числа можна включити і

спеціальні джерелознавчі описи пам'яток писемності: літературознавчі, джерелознавчі, музикознавчі, з історії філософії, природознавства тощо, пошукові довідники та керівництва: описи, каталоги, покажчики, огляди та інші види, якщо до предмету опису входить і поняття РК. У цьому разі здійснюється комплексний джерелознавчий опис РК як культурологічної системи, що включає поняття книжкового та історичного чи літературного джерела.

Ця протостадія для інформаційних наук, пов'язаних з проблемами соціальних комунікацій, є дуже істотною для формування не лише позначень опису різних рукописних текстів, й для узагальнюючих інформаційних описів. Протостадія у бібліографознавстві та бібліографії відсутня, оскільки ці науки мають справу з документографованими текстами (тобто текстами, на які вже укладені зведені довідкові дані у вигляді довідкового апарату книги, єдиного для всього тиражу і який може бути легко бібліографований в описову інформаційну статтю).

Дана проблема, яка вирішується археографією та кодикографією як науками, пов'язаними з описом писемних документів, може вважатися складовою частиною проблеми інформаційного відображення документального (і перш за все, писемного) джерела щодо адекватності, достовірності та вичерпності інформації, що міститься у ньому. Основне питання переміщується із сфери проблеми передачі інформації до сфери проблеми вірогідності та обсягу інформації, що міститься у джерелі, та її правильного відображенні в описовій статті чи аналітичному огляді.

Особливого значення для розв'язання проблеми інформаційного відображення документального джерела набуває проблема аналізу писемного документа для подальшого складання його інформаційного опису (він розглядається такими науками, як камеральна археографія, джерелознавство, дипломатика та кодикографія). Закладена у книзі інформація (вона, як правило, існує у прихованому чи багаторазово згорнутому вигляді) аналізується, інтерпретується та адаптується спеціалістами відповідно до інформаційних потреб сучасної науки. Інформаційно вагомі атрибути досліджуються, визначаються чи ідентифікуються, записуються як атрибутивні пошукові елементи описової статті на окремий рукопис та включаються згідно з визначеною уніфікованою системою до складу інвентарного, каталожного чи спеціального наукового опису, характер якого встановлюється призначенням

системи науково-довідкового апарату до документів, а також типом та видом науково-довідкових видань. Інформаційний опис документа у тому його значенні, яке надається йому бібліографією, складається на основі зазначеної описової археографічної чи кодикографічної статті на рукопис. Описова археографічна чи кодикографічна стаття рукопису є розширеним типом надання різноманітних джерелознавчих відомостей про походження, форму, зміст та історію рукопису. Вона є результатом серйозної дослідницької роботи археографа, володіючого методиками джерелознавства, палеографії, кодикології, дипломатики, текстології, мистецтвознавства в галузі ілюмінвання рукописних писемних джерел та історії їх художнього оформлення тощо. Така обширна описова стаття є основою для створення будь-яких різновидів інформаційного чи спеціального опису залежно від завдань укладання покажчиків чи довідників. Спочатку вона робилася переважно для формування описової статті опису – основного облікового документа архіву, і згодом – для каталожної статті, що виконує пошукові функції, а при створенні пошукового апарату з ширшими науковими функціями вона є основою для розширеного науково-дослідного опису, своєрідного інформаційного блока в опублікованому виданні.

Менш значимою є проблема укладання описів для бібліографії, яка оперує вже готовими блоками інформації, наданими в екстрагованому вигляді представленими в титульних елементах книги, анотаціях, довідкових розділах та інших частинах опублікованих книг (вони обдумуються і закладаються самими авторами, редакторами, видавцями при підготовці тексту до видання).

Документ (у даному разі рукописний) може бути об'єктом бібліографування тільки після того, як археограф склав на нього джерелознавчий опис. Археграфічний інформаційний опис рукописної книги у принципі тотожний опису стародруку, однак це наслідок впливу рукописної книги, а не навпаки. Мова може йти про класифікацію типів інформаційного опису джерела рукописного, друкованого та будь-якого іншого (серед яких можна, у свою чергу, виділяти книжний чи не книжний тип), а не про бібліографічний опис, що поширюється на всі види і типи. На цьому відтинку історичного комунікативного зв'язку функції археографії, бібліографії, кодикографії як наук інформаційно-комунікаційного циклу можуть бути схожі.

Якщо комунікаційні властивості документів у інформатиці та бібліографії інтерпретуються зв'язком 'описаний документ' – 'укладання інформаційного повідомлення' – доведення його до 'споживача інформації', то укладання описової статті джерела, в свою чергу, повинно відображати ланцюг: явище – джерело – науковий аналіз джерела – укладання аналітичного опису (чи описової статті) – укладання інформаційного повідомлення на основі описової статті – формування документальних потоків чи підготовка документальних публікацій (доведення його до споживача як у вигляді опублікованого книжкового джерела, так і у вигляді повторних видань різноманітних довідників).

Більше того, під час вивчення деяких документів відбувається зворотний вплив споживача на аналітичний опис та дослідження джерела і укладання спеціальних описів, орієнтованих на змістове дослідження пам'яток писемності, підготовку спеціальних публікацій джерел. Цей зв'язок простежується у разі залучення до наукового обігу історичних писемних джерел, яким займаються науки археографія та кодикологія. Зважаючи на такий підхід до проблем документальних комунікацій, слід особливо підкреслити, що диференціація джерелознавчих наук тим самим сприяє інтеграції наукових знань шляхом їх удосконалення, оптимізації та прискорення отримання інформації верхнього рівня.

Отже, взаємозв'язок камеральної археографії, кодикографії та бібліографії проявляється тільки на рівні зведених інформаційних повідомлень та запровадження цих повідомлень до наукового обігу у вигляді документів вторинної інформації. Однак подібна постановка питання про взаємозв'язок названих наук може вирішуватися лише на рівні узагальнюючого вивчення соціальної інформатики чи документології, а щодо підведення археографів під бібліографію, то суть проблеми полягає у питаннях принципової можливості бібліографувати писемні документи на основі вже складеної описової статті.

Такими є принципові моменти понять загальне та різне у бібліографії, археографії та кодикографії на рівні повторної описової стадії, яку можна визначити як позначення інформаційного опису.

Спинимось на понятійному апараті цих наук.

Дуже важливим є насамперед усунення протиріч у терміні 'опис'. Це поняття, безперечно, може мати кілька значень, які ввійшли в обіг. Перше його значення пов'язане з поняттям опису як загальнонауковим

методом пізнання об'єкта. Воно активно використовується в археографії та кодикографії, безпосередньо пов'язаних з джерелознавством. Друге – власне бібліографічний, археографічний чи кодикографічний опис документа як допоміжного інформаційного засобу, у якому також присутня специфіка документа, однак воно виражає основні атрибути та взаємозв'язки, призначені для вторинного комунікативного зв'язку, який характеризується як інформація про друкований, писемний документ чи рукописну книгу як різновид писемного документа, що має книжну форму та характеризує визначену стадію у розвитку форм та способів передачі інформації.

Структуру та сутність узагальнюючої інформації, вираженої в основних інформаційно-документальних атрибутах писемного та друкованого джерела, безумовно, можна звести до загальних елементів позначення інформаційного опису (як виду інформаційного повідомлення). Джерелом позначення може виступати інформація титульного аркуша та довідкові розділи, а у ранніх друкованих книгах – інципіти та колофони. У рукописній книзі, котра, як правило, не має титульного аркуша та ustalених розділів, археограф реконструює зміст цих елементів самостійно, частіше на основі палеографічного, текстологічного, джерелознавчого, філігранологічного, кодикологічного аналізів. За своєю суттю розділи бібліографічного опису, безумовно, можуть збігатися з основними розділами опису археографічного, оскільки вони фіксують інформаційну структуру документа як ustalену внутрішню форму історичного джерела, одну з найважливіших його властивостей, безпосередньо пов'язану з внутрішнім змістом документа.

Позначення інформаційного опису може виражатися у єдиній структурі та змісті основних інформаційних атрибутів: автор (індивідуальний, колективний); назва (встановлена, паралельна, самоназва тощо); дата (написання твору, дата видання чи переписки тексту); місце видання (виникнення, переписки); кількісні характеристики (кількість сторінок, ілюстрацій тощо); мова; обробка тексту (редактор; компілятор; перекладач; ілюстратори та ін.). Отже, інформаційний опис може вважатися узагальнюючим, а методи бібліографування – інформаційними комунікативними засобами.

Такий інформаційний опис може бути названий реєстраційним.

Слід підкреслити, що інформаційний опис, притаманний усім документам, є результатом аналітико-

синтетичної переробки будь-якої інформації, що надходить до людини. Укладання самого опису підлягатиме узагальнюючим законам фіксації та передачі цієї інформації, незалежно від джерела. Останнє може бути соціальним за походженням, пов'язаним з розвитком живої та неживої природи тощо. Форми та методи фіксування і передачі атрибутивної інформації встановлювалися багатовіковою практикою укладання документів. Вони мають свої закони фіксації і передачі цієї інформації, розраховані на сприйняття змістової частини документа і тривале його побутування, зумовлені насамперед прагматичними функціями документа, що особливо яскраво виражене в актових джерелах. Звідси впливають і можливості дослідження цих закономірностей та адекватних способів передачі інформації. Закономірності інформаційного відображення передбачають такі характеристики, як час, місцезнаходження, симетрію явища, сутність процесу, що відбувається, джерело інформації, посередник у передачі тощо. Вивчення теми писемних джерел безпосередньо перетинається з теорією відображення у контексті зв'язку: епоха створення – особи, що створюють джерело – документальне джерело як посередник – науковий опис джерела – археографування джерела з метою укладання інформаційних описів – споживачі інформації – епоха побутування джерела – дослідники джерела – сучасна епоха. Саме цей зв'язок виражається в основному джерелознавчому підході до аналізу (чи критики) історичного джерела: походження, зовнішня та внутрішня форма, зовнішній та внутрішній зміст, доля чи історія побутування джерела, його роль у сучасну епоху, вплив на суспільні процеси. Разом з тим ця лінія відображає процес циркуляції соціальної інформації, відбитий у циклах створення та відображення джерела.

Проте кожне читане джерело має і свої особливості (їх не можна звести до сутностей узагальнюючого характеру). Перший основоположний розподіл відбувається на рівні поділу джерел на писемні та друковані. Слід особливо підкреслити умовність поділу (за А.В.Соколовим) джерел на опубліковані та неопубліковані. Строго кажучи, поняття писемного джерела не можна підвести під поняття неопублікованого джерела, як і опублікованого – під друковане.

Документ, укладений чи переписаний від руки як джерело, може існувати і в опублікованому вигляді, і як самостійний рукопис. Проте інформаційні характеристики першого і другого можуть не збігатись

і, як правило, не збігаються. Твір, заключений у рукопис (особливо це стосується рукописів феодального періоду), може бути опублікований і зафіксований з точки зору форми та змісту, після чого він стає об'єктом бібліографування. Але водночас цей твір може існувати і у величезній кількості списків, які істотно різняться між собою текстологічно і створені у різних місцях, у різний час, різними укладачами та оформлені різними школами. Кожен з цих списків буде самостійним об'єктом археографічного вивчення, а складене інформаційне позначення опису буде істотно відрізнятися одне від одного і від тиражованого. Фактично кожне з цих інформаційних позначень для бібліографа повинно стати об'єктом бібліографування. Різноманітність одного й того ж твору буде досить великою, а сам покажчик буде швидше аналогом інвентарних каталогів та архівних описів, які за своєю суттю перебували свого часу біля джерел зародження бібліографії, але не зовсім з нею збігалися (такі, як "Опись книгам", "Указец", "Оглавления книг, кто их сложил"), які на сьогодні є основними обліковими документами архівів та рукописних відділів бібліотек. Їх дивовижна живучість пояснюється не консервативністю архівних методів роботи, а тим, що функції цих документів різняться. На відміну від друкованих, писемні джерела мають набагато більше різноманітних інформаційних ознак, що відображають специфічне, і вільних як для відбиття зовнішніх, так і внутрішніх атрибутів.

Можуть бути різними і форми передачі інформації, у бібліографії зовсім відсутні такі поняття, як публікація тексту, енциклопедичні форми публікації інформації про документи тощо. Однак це вже предмет іншої статті. Тому визначення інформаційного опису як інформаційної моделі документів, серед яких може бути писемний документ, рукописна книга, журнал або інші види друкованої продукції, – об'єднуватиме загальне його як документального джерела, але жодним чином не означатиме тотожності і навіть схожості таких понять, як бібліографічний опис, археографічний опис, і, тим більше, кодикологічний опис рукописної книги. Завдання та функції камеральної (описової) археографії та кодикографії як наук джерелознавчого, книгознавчого та інформаційного циклів значно ширші від завдань та функцій бібліографії, а предмет та методи дослідження істотно різняться між собою [9].

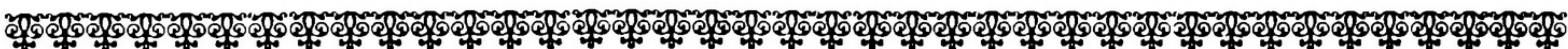
Самостійність науки зумовлена сукупністю об'єкта, предмета та методів і мети дослідження об'єкта (для

запровадження у практику). Вона має окреслені межі, які дають змогу ідентифікувати її як самостійний науковий напрям, водночас показуючи взаємозв'язки даної науки з іншими науками та галузями знань. Отже поєднання таких наук, як археографія, кодикографія та бібліографія у межах однієї науки не витримує критики навіть у межах спільного для них методу – інформаційному описі джерела. Тому визначення ‘‘бібліографічна інформація’’ як ‘‘інформація про документи, створена з метою оповіщення про

документи, їх пошук та пропаганду’’ не суперечить поняттям археографічної та кодикографічної інформації, однак і не поглинає їх, існуючи на паралельному рівні понять різного типу документів. Так само і поняття ‘‘бібліографічна діяльність’’ як ‘‘галузь інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення потреб у бібліографічній інформації’’ [10] не може поглинати інформаційну діяльність названих джерелознавчих наук (навіть як наук інформаційного циклу).

1. Соколов А.В. Информационный подход к документальной коммуникации. – Л., 1988. – С.10 – 18.
2. Книговедение. Энциклопедический словарь. – М., 1982. – С. 254.
3. Барсуک А.И. Библиографоведение в системе книговедческих дисциплин. – М., 1975. – С.6.
4. Коршунов О.П. Проблемы общей теории библиографии. – М., 1975. – С.21 – 22
5. Коршунов О.П. Библиографоведение. Общий курс. – М., 1990. – С.10.
6. Здобнов Н.В. Основы краевой библиографии. – М.; Л., 1931. – С.15.
7. Симон Р.К. Объект, целевое назначение, методика и формы библиографии в их историческом развитии//

- Тр. библиотеки АН СССР и ФБОН АН СССР. – М.; Л., 1961. – Т. 5 Библиотеки АН СССР и ФБОН АН СССР. – М.; Л., 1961. – С.23.
8. Каштанов С.М. Русская дипломатика. – М., 1989; Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги та кодикологічна модель структури формалізованого опису // Вступна стаття Л.А.Дубровіної. Укладачі структури опису Л.А.Дубровіна, О.М.Гальченко, О.А.Іванова. – Київ, 1992.
 9. Модели разных систем описания и обозначения, методики описания рукописных источников // Там же.
 10. ГОСТ 7.0–84. Библиографическая деятельность. Основные термины и определения. – С. 2

ЗНАЙОМТЕСЬ, НОВА БІБЛІОТЕКА В ЦЕНТРІ УВАГИ – ЕКОНОМІКА

Проект Економічної Реформи в Україні (ПЕРУ) було засновано на початку 1990 року професорами та аспірантами Школи державного управління Гарвардського університету. Інформаційне забезпечення українських економістів, політиків та всіх, для кого становлять інтерес питання економіки, є одним з найголовніших завдань ПЕРУ. Бібліотека Проекту, що була створена у 1990 році, має книги, статті та бюлетені економічних реформ, здійснюваних у колишніх соціалістичних країнах, та з загальних питань економіки. Це, і добре відомі підручники з макро- та мікроекономіки Рудігера Дорбуша та Пола Самуельсона, монографії Януша Корнаї, Стенлі Фішера та Клауса Еклунда, що в першу чергу розраховані на студентів економічних вузів, і численні матеріали з питань фінансів, банківської справи, менеджменту та маркетингу. Звертають на увагу і окремі статті, присвячені аналізу економічної ситуації в Україні, що написані західними експертами.

Але найбільший та, мабуть, найактуальніший для нас розділ – питання приватизації. Це – окремі дослідження з досвіду приватизації інших країн, щомісячні бюлетені польського та чехо-словацького міністерств приватизації, роботи Світового банку та Міжнародного Валютного Фонду. Слід відзначити і те, що більшість цих праць написана у 1990 – 1992 рр., з урахуванням останніх фактів та подій економічного життя. Бібліотека підтримує зв'язки зі Школою урядового управління ім. Кеннеді, яка постійно забезпечує її новими матеріалами. Книгозбірня відкрита для відвідувачів з поведінка по п'ятницю з 9 до 17 години за адресою: Київ, вул. Горького, 23 Б, кв. 42.

Костянтин ВРОНСЬКИЙ,
завідувач бібліотеки ПЕРУ,
Гарвардський університет,
Кембрідж